

DİN SIYASƏTİNİN HƏYATA KEÇİRİLMƏSİNDƏ YARANAN RİSKLƏR VƏ MAARİFLƏNDİRMƏNİN ƏHƏMIYYƏTİ

Güney NAMAZOVA,

*DQİDK-nın Dini maarifləndirmə işinin
təşkili şöbəsinin baş məsləhətçisi,
Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında
Dövlət İdarəçilik Akademiyasının müdavimi*

AÇAR SÖZLƏR: *din siyasəti, risklərin idarə olunması, maarifləndirmə.*

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: *религиозная политика, управление рисками, просветительская работа.*

KEY WORDS: *religious policy, risk management, awareness-raising work.*

Giriş

Din müasir dövrdə çox əhəmiyyətli, eyni zamanda mürəkkəb fenomenlərdən biridir. Dinlərin qarşılıqlı əlaqəsi, həmçinin onların dövlət və cəmiyyətlə qarşılıqlı təsiri ölkələrin və regionların daxili və xarici siyasətinin sosial-siyasi kontekstini müəyyənləşdirir, o cümlədən dünya siyasətinin xarakter və məzmununa əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Bununla belə, dinin müasir dünyadakı rolu və əhəmiyyəti mübahisəli olaraq qalmaqdadır. Son 20 ilə yaxındır ki, din aktiv şəkildə aqressiv xüsusiyyətlərə sahib fenomen kimi təqdim edilərək siyasi proseslərə cəlb olunur. Qloballaşmanın təsiri ilə sekulyarlaşma ictimai, dövlət və beynəlxalq həyatın bütün sahələrindən dinin pozitiv məzmununu sıxışdırıb çıxarır. Bununla yanaşı, müxtəlif səviyyədəki siyasətçilər dinə hörmətlə yanaşdıqlarını formal olaraq dilə gətirməkdən yorulmurlar, getdikcə dinlərarası forumların sayı çoxalır, dinin iştirakı ilə sülhməramlı təşəbbüslərin də sayında artım müşahidə olunur.

Müasir cəmiyyət həyatında dini-mənəvi sahədə risklərin idarə olunması ictimai-siyasi idarəetmənin digər sahələrində yarana biləcək risklərin idarə olunmasından əsaslı surətdə fərqlənir. Bunun əsas səbəblərini aşağıdakı kimi sıralaya bilərik:

- dinin ictimai-siyasi həyatın digər sahələrindən keyfiyyət baxımından fərqi;
- müasir geosiyasətdə dinin əhəmiyyətinin artması;
- dinin cəmiyyətin mənəviyyatı və əxlaqı ilə sıx əlaqəsi (bu onu mənəvi cəhətdən dolğun dünyagörüşünə çevirir);
- etnik, vətəndaş və dövlət identikliyinə müəyyən olunması proseslərində dinin lider mövqeyə doğru irəliləməsi.

Konfessiyalararası münasibətlərdə risklərin idarə olunmasının spesifik xüsusiyyəti həm də dini dəyərlərin xarakteri ilə əlaqəlidir. Belə ki, onlar şəxsiyyətin daxilində dərinə kök salıblar. Tarix də sübut edir ki, inanlı insan öz inancından ən sonda - artıq bütün digər dəyərlərini əldən verdikdən sonra imtina edir. Üstəlik, din saxtakarlığa qarşı çox həssas sahədir, onu idarə edə bilmək üçün

dərin biliklər, peşəkarlıq və dürüstlük tələb olunur. Bu sahənin idarə olunması metod və üsulları da əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir.

Siyasət-din münasibəti

Dinlə siyasətin qarşılıqlı əlaqəsi qədim zamanlara gedib çıxır. Bu əlaqə hələ antik dövrlərdə formalaşmağa başlamışdı. Həmin dövrdə din ictimai və hər kəs tərəfindən qəbul edilən ideologiya idi. Onun cəmiyyətdəki rolu o qədər böyük və əhəmiyyətli idi ki, siyasət məfhumu ortaya çıxdığı ilk dövrlərdən etibarən onu öz məqsədləri üçün, ilk növbədə də, öz səlahiyyətlərini, gücünü və insanlar üzərindəki hökmranlığını artırmaq üçün istifadə etməyə çalışmışdır.

Ancaq etiraf etmək lazımdır ki, din də öz növbəsində, siyasətin köməyiylə, xüsusilə mədəni, tərbiyəvi baxımdan cəmiyyətdə müsbət funksiyalar yerinə yetirmişdir. Bu baxımdan amerikalı sosioloq-nəzəriyyəçi T.Parsonsun “din cəmiyyətdə normativ dəyərlərin nizam-intizamını təmin edir” fikri ilə razılaşmamaq qeyri-mümkündür.

Din ideologiyasının bir növü kimi həm din xadimləri, həm də siyasətçilər tərəfindən həmişə kütlələrin təsir altına alınmasına xidmət göstərmişdir. Belə ki, din insanın hərəkətlərinə yön verən şüur üzərində hakimiyyət əldə etməyə və onu möhkəmləndirməyə siyasətə kömək etmişdir. O, “təcrübə və təsəvvürlər sistemi aşılaraq dünyanın quruluşunun dərk və qəbul edilməsinə dair bu və ya digər prinsiplərin təsdiq olunmasına” təkan vermiş, bununla da hakimiyyətin qanunlaşmasına şərait yaratmışdır.

Bununla belə, dinlə siyasət arasındakı münasibət göründüyü qədər sadə deyil. İstər dünyəvi, istər dini hakimiyyət bir-birindən asılı olduğunu dərk etsələr də, tarixən həmişə biri o birini özünə tabe etməyə çalışmışdır. Hələ antik dövrlərdə hökmdarlar və sərkərdələr hər hansı vacib qərarı qəbul etməzdən öncə ruhanilərdən (kahinlərdən) məsləhət alardılar, sonuncular isə lazım olduqda cəmiyyətdəki mövqelərini möhkəmlətmək üçün dünyəvi hakimiyyətdən dəstək alardılar. Əgər siyasətin əsas resursu hərbi güc idisə, digəri hər kəsin qeyd-şərtsiz tabe olduğu ideologiyaya sahib idi.

Tarix boyu dünyəvi hakimiyyətlə dini hakimiyyət arasındakı mübarizədə gah siyasət, gah da din qalib gəlmişdir. Ancaq onlar əməkdaşlıq etdikdə böyük uğur qazanmışlar. Buna misal olaraq, Qədim Misiri, Mesopotomiyanı, Amerika, Cənub-Şərqi Asiya və Okeaniyada Xristianlığın yayılmasını göstərə bilərik. Ancaq şübhəsiz, dinlə siyasətin əməkdaşlığına ən böyük nümunəni İslamın yayılması təşkil edir. Tarix boyu hələ heç bir din qısa müddət ərzində (təqribən 100 il) bu qədər geniş coğrafiyaya (müasir Mərakeş ərazisindən tutmuş Pakistana qədər) yayılmağa müvəffəq ola bilməmişdir.

Dinlə siyasət bir-birindən öz maraqları üçün istifadə etməklə yanaşı, ümumi maraqlara da xidmət etmişdir. Bəzi mütəfəkkirlərin fikrincə, din təkcə siyasət üçün kütlələri təsir altına alma vasitəsi kimi çıxış etməmişdir, həmçinin o insanları hər cür dünyəvi hakimiyyətin Tanrıdan olduğuna inandırmağa çalışmışdır. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, bu cür qarşılıqlı yardımlaşma müvəqqəti xarakter daşımış və tərəflərdən birinin günahı ucbatından müəyyən müddətdən sonra sona yetmişdir. Məsələn, hakimiyyət silahdaş olaraq yeni dinə üz tutduqda köhnə din hər cür vasitə ilə buna qarşı çıxmışdır.

Göründüyü kimi, din insanların şüuruna və cəmiyyətə təsir göstərmək baxımından güclü vasitə olduğundan bəzi siyasi qüvvələr tarix boyu öz maraqlarını, siyasi-iqtisadi hegemonluqlarını təmin etmək üçün onun bu gücündən sui-istifadə etmişlər və bu proses müasir dövrdə də davam etməkdədir. Nəticə isə ortadadır: insanları vəhdətə, qarşılıqlı hörmət şəraitində yaşamağa çağıran dinlərin əsl mahiyyəti təhrif olunmuş və din müxtəlif siyasi oyunların alətinə çevrilmişdir.

Dini sahədə ortaya çıxan risklər

Konfessiyalararası münasibətlərdə risklərin idarə olunmasının spesifik xüsusiyyətlərini anlamaq üçün, ilk növbədə, fenomen olaraq dinin mahiyyətini dərk etmək lazımdır. Dinin özünün dəyərlər sistemi vardır. Bu dəyərlər Tanrıya inamdan doğur. Dini dəyərlər sistemi iyerarxikdir: ən dəyərli olan Tanrıdır, sonra Tanrının ən sevimli əsəri - insan gəlir. Onun buyruqlarını yerinə yetirməklə insan Tanrıya yaxınlaşır. Tanrı bu yolda insana kömək edir – mənəvi inkişafın yollarını göstərir, bu inkişaf normaları insana irəliləməyə güc verir. İnam və dəyərlər, bir növ, mənəvi inkişafın koordinatlarını əmələ gətirir. Dini dəyərlər daimi və mütləqdir. Onlar inancılı insanın həyatında təcəssüm edir, insan bu dəyərlərə inanır. Dəyərlər inancılı insanın şəxsiyyətini formalaşdırır.

Dini dəyərlər insanın və cəmiyyətin digər dəyərləri ilə “qonşuluqda yaşayır”. Bu dəyərlər bəzən sülh şəraitində birgə mövcud olduqları halda, bəzən bir-biri ilə müxalifət təşkil edir. Dinə münasibətdə onunla müəyyən məsələlərdə antipod təşkil edən əsas dəyərlər isə müasir sekulyar dünyanın liberal dəyərləridir. Liberal dəyərlərin mövcudluğu əslində insanın mənəvi həyatı baxımından heç bir təhlükə doğurmazdı. Çünki onlar da cəmiyyətdə yaranır və kimin üçünsə dəyər təşkil edir. Ancaq liberal dəyərlər dini dəyərlərin yerini tutmağa, şəxsi və ictimai həyatdan dini dəyərləri sıxışdırıb çıxarmağa çalışır. Mütləqliyə iddialı olan liberal dəyərlər ənənəvi dünyagörüşündən azadlıq, ləyaqət, insan haqları kimi anlayışları götürərək, onlara tamamilə yeni məna - ənənəvi nöqteyi-nəzərə zidd məzmun yükləyir. Müasir dünyada hakim siyasi quruluş məhz liberal dəyərləri dəstəkləyir. Odur ki, bir çox ölkədə hakimiyyətdə olan siyasətçilər dinə hörmətlə yanaşdıqlarını dilə gətirsələr də, istəyərək və ya istəmədən dinin müasir dünyanın bütün sahələrindən sıxışdırılıb çıxarılmasına səbəb olan qərarlar qəbul edirlər. Bu baxımdan dini dəyərləri aqressiv şəkildə sıxışdırıb çıxarmağa çalışan liberalizm, təbii olaraq, dinin müqaviməti ilə rastlaşır, onda da din artıq doqmatizmdə, gerilikdə və aqressiyada günahlandırılır.

Bütün bunları nəzərə alaraq deyə bilərik ki, konfessiyalararası münasibətlərin idarə olunması sahəsində risklər bir neçə istiqamətdə yaranaraq inkişaf edir və təhlükəli səviyyəyə çatır.

İlk növbədə, bu risklər getdikcə daha çox sekulyarlaşan dünya ilə dinlər arasında artan ziddiyyətlər nəticəsində ortaya çıxır. Bu risklərin aradan qaldırılması mümkün deyil. Belə ki, dinlər qeyri-dindar dünyanın təzyiqlərinə güzəştə gedə bilməzlər, əks halda onlar əsrlər boyu sahib olduqları dəyərlərdən imtina etmiş sayırlar.

İkincisi, konfessiyalararası münasibətlər sahəsindəki risklər hər hansı din mənsublarının öz dinlərinin mütləqliyinə, yeganə doğru din olduğuna inanmaları problemi ətrafında cəmləşir. Hər din özünü yeganə həqiqi və doğru din sayır, digər dinlərin doğruluğuna şübhə yaradır ki, bu da konfessiyalararası münasibətlər baxımından təhlükəli məqamdır. Dinlərin bu zaman nümayiş etdirdikləri tolerantlıq sadəcə xarici cəhətdən özünü göstərir, onların maraqları toqquşduqda isə

ortadan qalxır.

Üçüncüsü, konfessiyalararası sahədə nəzərə çarpan risklər dinin siyasiləşdirilməsi prosesinin nəticəsidir. Müasir dünyanın ictimai-siyasi problemləri - sosial və iqtisadi ədalətsizlik, korrupsiya, maddi nemətlərin qeyri-bərabər bölüşdürülməsi və cəmiyyətdəki digər bu kimi qüsurlar dinin haqq-ədalət tərəfdarı, ədalət carçısı kimi rolunu artırır və o, özünə daha çox diqqət çəkərək tərəfdar toplayır. Bu onun siyasiləşdirmə cəhdlərinin ilkin mərhələsidir. Daha sonra ikinci mərhələ gəlir – din artıq bu cür siyasi problemləri özününkü kimi görməyə başlayır, bu da onun siyasiləşməsinə səbəb olur.

Dördüncüsü, konfessiyalararası münasibətlərdə risklər dinin radikallaşması prosesləri nəticəsində də yarana bilər. Bunun ən kəskin forması dinin radikallaşaraq dini ekstremizm və terrorizmə yol açmasıdır. Ayrı-ayrı dövlətlər və ümumilikdə dünya birliyi bu proseslərlə mübarizə aparır, bununla mübarizə üsulları ortaya qoyur.

Nəhayət, dövlətin və onun səlahiyyətli orqanlarının dinin işlərinə müdaxiləsi də risklərin ortaya çıxması ilə nəticələnə bilər. Sözsüz ki, dövlət bu və ya digər dərəcədə dini sahədəki vəziyyətlə maraqlanmalı, onu nəzarətdə saxlamalıdır, dövlətlə konfessiyalar arasındakı münasibətlərin tənzimlənməsində aktiv iştirak etməlidir. Bunların həyata keçirilməsi qaçınılmazdır və dövlətin buna hüququ vardır. Ancaq burada söhbət bu müdaxilənin dərəcəsindən, hansı həddə olduğundan gedir.

Azərbaycanın dini sahədə üzləşdiyi təhdidlər

Son 10 ildə dünyada baş verən proseslər din amilinin təzyiq və təsir vasitəsi kimi ön plana çıxdığını təsdiqləyir. Böyük dövlətlərin hədəf olaraq seçdikləri ölkələri yola gətirmək üçün baş vurduqları əsas vasitələrdən biri dini məsələnin qabardılmasıdır. Odur ki, dövlət özünün, vətəndaşlarının təhlükəsizliyini təmin etmək məqsədilə dini məsələyə daha həssas və ehtiyatla yanaşmalıdır. Üstəlik, nəzərə almaq lazımdır ki, digər toplumlar və dövlətlərlə müqayisədə müsəlman ölkələri üçün din siyasi baxımdan daha təhlükəli sahədir. Elə Azərbaycan dövləti də din pərdəsi altında özünü göstərən təhlükə və təhdidlərdən sığortalanmayıb. Bunu bir neçə amillə əlaqələndirmək olar: Azərbaycanın yerləşdiyi coğrafi-siyasi mövqe, onun qarşısına qoyduğu strateji məqsəd və hədəflər, sahib olduğu enerji resursları və s.

Hazırda Azərbaycanda dindarlaşma prosesi güclənməkdədir. Əslində, insanların milli-mənəvi dəyərlərə və onların tərkib hissəsi olan dinə qayıdışı müsbət hal kimi qarşılanmalıdır. Çünki dinlə dövlətin bir çox ortaq hədəf və məqsədləri var. Məsələn, dinin hədəflərindən biri inanlı və imanlı insan, dövlətin hədəflərindən biri isə vicdanlı vətəndaş yetişdirməkdir. Ancaq bu güclənən dindarlaşma prosesinin özü ilə gətirdiyi problemləri də görməzdən gəlmək olmaz. Dini kimliyimizin milli kimliyimizə qarşı qoyulması, dindarlar arasında dünyəviləşməyə çalışılması, dinin siyasiləşdirilməsi, ənənəvi İslamın zəiflədilməsi, dini radikalizmin, həmçinin dini zəmində xarici təsirlərin gücləndirilməsi (məscidlərin inşası, mədrəsə və Quran kurslarının açılması, gənclərin dini təhsil almaq üçün xaricə aparılması, zərərli dini ədəbiyyatın idxalı, xaricdəki müqəddəs məkanlara məqsədli kütləvi ziyarətlərin təşkil olunması) və s. cəhdlər bu problemlərdən sadəcə bir neçəsidir.

Bu gün dini sahədə qarşılaşdığımız əksər problemlərin kökündə dini savadsızlıq, İslamın

olduğu kimi təqdim edilməməsi dayanır. Məhz bu səbəbdən Azərbaycan dövləti milli-mənəvi dəyərlərimizin, ümumilikdə, dinimizin təbliği istiqamətində ölkədə dini maarifləndirmə və milli-mənəvi dəyərlərin təbliği işinə xüsusi önəm verir.

Maarifləndirmə nə üçün lazımdır?

Məşhurluq alimi Mixail V.Lomonosova görə, yüksək təhsilli və əxlaqlı, zəhmətkeş vətəndaşların formalaşmasında, öz aktiv fəaliyyəti ilə ölkənin inkişafına töhfələr verən həqiqi Vətən oğullarının yetişməsində maarifçiliyin önəmi əvəzsizdir. Çünki maarifləndirmə bütün neqativ hallara qarşı mübarizədə ən effektiv vasitədir. Maarifləndirmənin əhəmiyyəti dini təhlükəsizliyin təminatında da ön plana çıxmaqdadır. Belə ki, dini maarifləndirmə düzgün aparıldığı təqdirdə dini təhlükəsizliyə yönələn təhdidlər azalır, ictimai-siyasi sabitlik təmin olunur, tolerantlıq ənənələrinin inkişafına təkan verilərək dini zəmindəki ziddiyyətlərin, dövlətlər və xalqlar arasındakı qarşıdurmaların qarşısı alınır.

Dövlətin bu istiqamətdə atdığı əsas addımlardan biri Prezident İlham Əliyevin 27 noyabr 2014-cü il tarixli Sərəncamı olmuşdur. Sərəncama əsasən, Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinə 2.5 milyon manat ayrılmış, həmin vəsait mərhələli şəkildə xüsusi layihələr çərçivəsində dini icmalara paylanılmışdı. Əsas məqsəd dini icmaların xarici qüvvələrin təsir dairəsinə düşmək ehtimalının qarşısının alınması, onlara dini radikalizm, ekstremizm, məzhəb ayrı-seçkiliyi kimi müasir dövrün bəlalərinə qarşı mübarizə istiqamətində geniş təbliğat-təşviqat işləri aparmasına şərait yaradılması idi. Dövlət başçısının 10 oktyabr 2017-ci il tarixli Fərmanı ilə yaradılmış Mənəvi Dəyərlərin Təbliği Fondu da dini etiqad sahəsində maarifləndirmə işinin aparılmasına, mənəvi dəyərlərin qorunması və inkişafına, eyni zamanda dövlət-din münasibətləri sahəsində məqsədli proqramların hazırlanması və həyata keçirilməsinə xidmət göstərir.

Din sahəsində yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanması isə maarifləndirmə işinin gələcəyə hesablanmış hissəsidir. Prezident İlham Əliyevin 9 fevral 2018-ci il tarixli Sərəncamı ilə yaradılmış Azərbaycan İlahiyyat İnstitutu məhz bu missiyanı yerinə yetirməyi öz üzərinə götürmüşdür. İnstitut xalqımızın milli-mənəvi dəyərlərinin qorunub saxlanılmasında və inkişafında, həmçinin ölkəmizə daxil olan zərərli ideyaların qarşısının alınmasında səylə çalışmağı, terrorizmə, ekstremizmə qarşı mübarizədə güclü maarifləndirmə işi aparmağı qarşısına məqsəd qoymuşdur.

Maarifləndirmə işi Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin də əsas fəaliyyət istiqamətlərindən birini təşkil edir. Dövlət Komitəsi ölkədə dövlət-din münasibətlərinin, dini etiqad azadlığının yüksək səviyyədə təmin olunması, dini radikalizm meyillərinin qarşısının alınması, o cümlədən milli-mənəvi dəyərlərimizin, ölkədəki zəngin tolerantlıq və multikulturalizm mühitinin qorunub saxlanılması məqsədilə dini maarifləndirmə işi aparır. Bu məqsədlə o, öz mətbu orqanları “Dövlət və Din” ictimai fikir toplusunu və “Cəmiyyət və Din” qəzetini nəşr etdirir; dini radikalizm, ekstremizm, fanatizm və xurafat meyillərinin qarşısını almaq, eyni zamanda milli-mənəvi dəyərləri təbliğ etmək məqsədilə kitab, broşür və digər çap məhsulları hazırlayır; ölkəmizin bütün regionlarında dini sahə ilə bağlı aktual olan mövzularda ictimaiyyətlə, dindarlarla silsilə konfranslar, seminar-treninglər, “dəyirmi masa”lar təşkil edir və s.

Dövlət Komitəsinin maarifləndirmə işi ilə bağlı qarşısına qoyduğu məqsədlər 2014-2020-ci

illəri əhatə edən Strateji Planında da öz əksini tapmışdır:

✓ Regionlarda uşaqların, qızların və gənc qadınların təhsil almasının əhəmiyyətinin ictimaiyyətə daha geniş çatdırılması, erkən nikahların qarşısının alınması ilə bağlı maarifləndirmə işinin aparılması, gənc qadın və qızların ölkənin ictimai həyatında iştirakının gücləndirilməsi;

✓ Ölkədə gənclərə milli-mənəvi dəyərlərin təbliği və onlar arasında ideoloji maarifləndirmənin həyata keçirilməsi;

✓ Dini sahədə xarici ideoloji təsirlərin mənfi təzahürlərini nəzərə alaraq, sağlam mənbələr əsasında müntəzəm maarifləndirmə işinin aparılması və bu sahədə müvafiq koordinasiyanın həyata keçirilməsi; Dini qurumların və bütövlükdə dindarların müasir demokratik vətəndaş cəmiyyətinin dəyərlərinə bağlılığının təmin edilməsi, onların cəmiyyətin quruculuq proseslərinə cəlb edilməsi;

✓ Milli-vətənpərvərlik hissələrinin aşılınması, inanclı kontingent daxilində milli dövlətçilik işinin gücləndirilməsi və s.

Nəticə

Görkəmli alman filosofu, neoklassik alman fəlsəfəsinin banisi İmmanuel Kant hesab edirdi ki, maariflənmə insanın yetkinlik dövrünə qədəm qoyması deməkdir. Belə ki, həddi-bülüğa çatmamış adam başqalarının rəhbərliyi olmadan öz ağılından istifadə etmək qabiliyyətindən məhrumdur. Bu baxımdan gənclərin dini-əxlaqi dəyərlərdən uzaqlaşması onların adət-ənənələrimizə zidd düşüncələri mənimsəməsinə, zərərli axın və ideologiyaların tələsinə düşməsinə gətirib çıxara bilər ki, bu da cəmiyyətimizin gələcəyi üçün təhdiddir. Məhz buna görə də, dini radikalizmə, ekstremizmə, tarix boyu dini dəyərlərin təhrifinə yol açan xurafata və cəmiyyəti zülmətə sürükləyən cəhalətə səbəb olan amillərin qarşısını kəsmək, milli-mənəvi dəyərlərimizi, tolerantlıq, multikulturalizm ənənəmizi yaşadan, ailəsinə, Vətəninə faydalı, təhsilli, savadlı nəsil yetişdirmək üçün maarifləndirici tədbirləri artırmaq din siyasətinin əsas istiqamətlərindən olmalıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Роль религий в культуре мира в Европе. Выступление зампреда ОБЦС Московского патриархата протоиерея Георгий Рябых на заседании Европейского совета религиозных лидеров // <http://www.interfax-religion.ru/new/?act=documents&div=899>
2. Парсонс Т. О социальных системах. М.: Академический проект, 2002.
3. Бурдые П. Социальное пространство: поля и практики (пер. с франц). М.: Институт экспериментальной социологии; СПб: Алетейя, 2005.
4. Gündüz İsmayilov. Azərbaycanca dini məsələ. Təhdidlər və hədəflər. Bakı: 2016.
5. Azərbaycanca dini icmalara maliyyə yardımını göstərilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı / <https://president.az/articles/13554>
6. Mənəvi Dəyərlərin Təbliği Fondunun yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı / <https://president.az/articles/25489>
7. Azərbaycan İlahiyyat İnstitutunun yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı / <https://president.az/articles/27001>

Гюней Намазова

**ПОТЕНЦИАЛЬНЫЕ РИСКИ В ОСУЩЕСТВЛЕНИИ
РЕЛИГИОЗНОЙ ПОЛИТИКИ И ВАЖНОСТЬ
ПРОСВЕТИТЕЛЬСКОЙ РАБОТЫ**

РЕЗЮМЕ

За последние 20 лет религия представляется как агрессивное явление и активно используется в политической сфере. С воздействием глобализации секуляризация исключает позитивное содержание религии из всех областей общественной, государственной и международной жизни. Тем не менее увеличивается число межрелигиозных форумов и миролюбивых инициатив.

В статье рассматривается взаимодействие религии и политики, их взаимовлияние, попытки политизации религии, потенциальные риски, которые могут возникнуть в ходе осуществления религиозной политики. Затрагивается важность просветительской работы для предотвращения экстремизма и радикализации в религиозной сфере, обсуждаются меры, принимаемые азербайджанским государством в данном направлении.

Guney Namazova

**POTENTIAL RISKS IN THE IMPLEMENTATION OF RELIGIOUS
POLICY AND THE IMPORTANCE OF AWARENESS-RAISING WORK**

SUMMARY

Religion is presented as an aggressive phenomenon and actively used in the political sphere over the past 20 years. Secularization excludes the positive content of religion from all areas of public, state and international life with the impact of globalization. Nevertheless, the number of inter-religious forums and peace-loving initiatives is increasing.

The article discusses the interaction of religion and politics, their mutual influence, attempts to politicize religion, potential risks that may arise during the implementation of religious policy. The importance of educational work to prevent extremism and radicalization in the religious sphere is touched upon, measures taken by the Azerbaijani state in this direction are discussed.